Negyedik évfolyam. *1890.* *11 füzet.*

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelös szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

November.

SZAMOSÚJVÁR,

TODORÁN ENDRE „AURORA“ KONYVNYOMDÁJA.

Tartalom.

Kapatán Márton kanonok. — *Szongott Kristóftól.*
Örményország őstörténete a váni ékiratok világánál. IV. — *Dr. Molnár Antaltól.*
Történetünk koronájának drágakövei. II. — *Dr. Temesváry Jánostól.*
Eruánt király. — *Markovich Jakabtól.*
Az örmény nemzet jótevője. — *Szánászárián Mêgêrdicsh.* — *Sz. K.-tól.*
Az aradi ünnepély alkalmából.

Mi újság az örmény világban?

Simay Gergelyné †.
Az angol országgyűlés.
A patriarkha lemondása.
A kurdok erőszakoskodásai.

Irodalom és Művészet.

Ájvázovszky Konstantinápolyban.
Zákhárián a festő.
Álisán új munkája.

Kapatán Márton kanonok.

A valódi pap mintaképét, a megtestesült szerénységet mutatom be mélyen tisztelt olvasóimnak Kapatán kanonok személyében.

1813. év nov. 11-én örmény ajkú szülőktől Márton napján született Szamosújvártt, azért Márton nevet kapott a keresztségben. Apja Kapatán Kajtán kereskedő és anyja Gorove Rebeka volt. Isten a becsületes, szorgalmas házaspárt hat gyermekkel áldotta meg, kik közül most csak Márton van életben. A jó szülők vallásos nevelést adtak gyermekeiknek. Márton a népiskolát és a gymnasium három első osztályát Szamosújvártt tanulta. Tanárai közül megemlitem az ismert nevű Gábrus Zakart, Der Dominikot (Tamási Domokos pap)

és Der Vártánt (Korbuly Vártán pap). A gymnasium többi osztályait Kolozsvártt folytatta. A bölcsészeti és jogi tanfolyamot Nagy-Váradon négy évig hallgatta. Azután Lonovics csanádi püspök felvette a növendékpapok közé; de szülei kívánságára, kik messze estek tőle, átjött Gyulafehérvárra és itt végezte el a theologiát. 1839-ben szenteltetett fel pappá.

Előbb Kézdi-Polyánban segédlelkészkedett, de 16 hónap mulva Maros-Vásárhelyre tétetett gymnasiumi tanárnak. Itt se maradhatott sokáig a ‚békeszerető' pap, mert lakását oda tette át, hol békétlenségben éltek az emberek. Szilágy-Somlyóról nehány egyenetlenkedő tanár másfelé helyezvén át, az így megüresedett tanári helyek egyikére Kapatán neveztetett, ki »mindent feláldoz a békeségért«. Innen Zalatnára ment, hol 4 évet töltött mint tanár és segédlelkész. A szabadságharcz Topánfalván találta Kapatánt; de mivel beteges volt, mibe sem elegyedett. Csupán egyházának, melynek önálló lelkésze volt, élt. 1854-ben Haynald püspök alatt a felajánlott három állomás közül Szepsi-Szt-Györgyöt választotta. Itt 16 évet töltött; alatta épült a plebániai-, kántorilak és az iskola. Közbenjárására a város szép temetőhelyet adott a katholikusoknak. Püspöke czimzetes esperességgel tüntette ki Kapatánt, ki a kerületi jegyző teendőit is végezte. Sepsi-Szt-Györgyről Verespatakra ment, itt 2 évet töltött, mely idő alatt elnyerte a kerületi főesperességet. Még három évet töltött Zalatnán, aztán Fogarasi püspök bevitte Gyulafehérvárra kanonoknak.

És itt megemlitek egy ritka esetet, mely méltó a feljegyzésre. Mai napság, midőn az emberiség nagy része lot-fut a czím, a rang után és küzdve keresi a kitüntetést, ime egy ember, ki meg van elégedve állásával és nemcsak nem keresi a kitüntetést, de sőt kerüli azt. Kérve-kérte Kapatán püspökét, hogy hagyja meg őt szerény állásában. Meghagyta. Kétszer volt megkinálva a kanonoksággal, de ő megköszönve a püspök kitüntető kegyét, megmaradt továbbra is főesperesnek.

— Bajos, kegyelmes Uram! öreg embernek új rendszerhez hozzászokni. Igy mentegetőzött.

— Ilyen emberre van szükségem, kitől növendékpapjaim jó, atyai nevelést fognak kapni.

És kinevezte dr. Fogarasi püspök Kapatánt — ennek akarata ellenére — kanonokká és a seminarium rectorává.

»A tisztelet a keresőt kerüli, a kerülőt keresi.«

Mint rector valódi atyja volt a növendékpapságnak, a seminarium tisztelte, szerette őtet; más fegyelmi eszközt soha sem vett alkalmazásba, mint a jóindulatú atyai szeretetből eredt intést, figyelmeztetést. Rend honolt a seminarium falai között és rendetlenség nem fordult elő. Jó vezetésben részesült a növendékpapság, a tanulmányokban tett előmenetele is kielégitette a várakozást; azért a valóság és az intézet neve között (»Seminarium incarnatae sapientiae«) nem létezett ellentét. Rég ideje látott a seminarium olyan konyhát, mint Kapatán alatt. És habár jól tartotta a kispapokat, mégis kezei közt gyarapodott az intézet vagyona, mert jövedelmező gazdaságot folytatott a seminarium jószágaiban....

De veszélyes gyomorhurutba esett; erre orvosi tanácsra kiköltözött a seminariumból. Hosszasan betegeskedett. Végre áldozatkészségéről országszerte hires püspöke Lönhárt Ferencz engedélyével lakását áttette szülővárosába, hol az enyhe levegő, a városon uralkodó tisztaság, a szép sétatér, az ismerős kör — jó hatással voltak egészségére.

Körünkben is mindenki tiszteli. Kapatán, ki pártolója a sajtó jó irányú termékeinek, istenes élettel, olvasással és az irgalmasság testi cselekedeteinek gyakorlásával tölti napjait. Alapitó tagja a helybeli Világositó-Szt-Gergely árvaháznak, melynek alaptőkéjéhez még esperes korában hozzájárult 1000 frttal aranyban.

Adjon az Ég a példányszerű papnak, a derék honpolgárnak, az árvák atyjának tartos egészséggel párosúlt hosszú életet!

Szongott Kristóf.

Örményország őstörténete

a ván-i ékiratok világánál.

IV.

Babylon fellázadását Sargon király utódja, Sennacherib ellen általános felkelés követte az óriási kiterjedésű assyr birodalomnak csaknem valamennyi tájékán. A szövetséges örmény fejedelmek egyike, Argistis, Urathu királya már Sargon idejében lerázta az assyr jármot, de az assyr uralkodónak nem volt már ideje az ő megfenyitésére. Argistis kiterjeszté hatalmát Örményország legnagyobb részére, s Ván-t tette székvárosává. Sennacherib mélyen hallgat ékiratain erről a megizmosodott, szomszédos királyságról, a mi azt engedi gyanitanunk, hogy Argistisnak sikerült visszaverni az assyr hadakat, vagy Sennacherib nem is merte őt megtámadni az örményországi hegységek nehezen hozzáférhető völgyületeiben.

A ván-i ékiratok az előbbeni feltevés mellett tanúskodnak s az őstörténelem szempontjából igen értékes kiegészitését foglalják magukban a ninivei feliratok hézagainak. A mily néma ugyanis Sennacherib, épen oly bőbeszédűen emlékezik meg saját viselt dolgairól Argistis király. A khorkhori szent barlangok bejáratánál fekvő sziklákra roppant kiterjedésű, hét csoportban nem kevesebb, mint háromszáz sorból álló feliratot vésetett. Abban, a mint a nevezetes felirat tartalmából eddig teljes bizonyossággal kibetűzni sikerült, büszkén hirdeti az örmény fejedelem, hogy szerencsés és hosszúra nyúlt hadjáratokat folytatott az assyrok ellen, s hogy nagy arányokban kiterjeszté országának határait északon és délen tett hódításai által.

A fő tartományok, melyeknek, ugymond, urává tette magát, Marmua, Ebani és Manna (Ván). Leirja városaik elfoglalását, a templomoknak és palotáknak égését és elbeszéli, hogy temérdek foglyot, lovat, öszvért, ökröt és birkát ejtett zsákmányúl.

Ván közelében, szent Száhák templomában Argistisnak két más ékiratát is felfedezte Layard, a hírneves angol tudós. [1]) Az egyikben összefoglalja hadviseléseinek eredményét s eldicsekszik vele, hogy 453 várost foglalt el, 105 templomot és palotát égetett fel, 25.170 férfit, 2374 katonát s számtalan asszonyt és gyermeket hurczolt fogságba, 73.700 birkát és temérdek más állatot ejtett prédául. E győzelmeket kétség kivül nem csupán az assyrok ellenében vivta ki, hanem az »Araxes medenczéjének északnyugati vidékeivel is éreztette fegyvereinek erejét.« Annyira növelték tekintélyét a szerencsés hadjáratok, hogy Sennacherib kisérletet sem mert tenni elvesztett örmény tartományainak visszafoglalására. A szent könyvek elbeszélik (királyok k. II, XIX, 37) e rettegett assyr uralkodónak gyászos végét. Nisruk isten templomában leborulva imádkozik, két fia, Adramelek és Saréser kivont karddal reá rohant és felkonczolta. Az apagyilkos fiúk e szörnyű tett után Örményország bérczei közt rejtőztek el s a hatalmas ván-i királynál, Argistisnál találtak menedéket (680 Kr. előtt.)

Sennacherib második utódja, Assurbanipal jelent meg ezen események után először assyr hadak élén Örményország határai között. Megtámadta a ván-i királyt, Ahseri-t, valószinűleg Argistis utódját. Eldicsekszik vele ékiratán, hogy a birtokába ejté Izirtu várost, hogy följutott a legmagasabb bércztetőkre s gazdag zsákmányra tett szert. Ahseri, megveretve s városról városra üzve, elvégre Istatli várában vonta meg magát, a hol nem sokára erőszak vetett véget életének. Egy jóslat előre megmondotta volt az assyr király győzelmét; még mielőtt harczba szált, igy szólt hozzá Arbelának nagy istennője, Istar: »Én vagyok az, a ki meg fogom ölni Ahseri-t, Ván királyát.« A szerencsétlen fejedelmet csakugyan megölték s holttestét szörnyen megcsonkitották az ostromlott várban fellázadt önnön alattvalói. Fia Uallis meghódolt az assyr uralkodó előtt, s gazdag ajándékok kiséretében saját gyermekeit ajánlotta fel neki kezesekül.

A diadalmas hadjáratok egész sora a keleti világnak leghatalmasabb uralkodójává tette Assurbanipalt. »Csaknem

[1]) E feliratok másolatai Londonban, a British Muzeumban láthatók; az egyik 40, a másik 26 sorból áll.

utolsó ivadéka fajának, ugymond Maspéro, [1]) ő volt az, a kinek uralma legmesszebbre terjedt és a ki tevékenységben, bátorságban, erélyben és kegyetlenségben valamennyi elődjét túlszárnyalta, mintha Assyria, közeledni érezvén végét, még egyszer egyesíteni akarta volna egy emberben mindazon erényeket, melyek nagyságát megalkották, s mindazon fogyatkozásokat, melyek dicsőségét beszennyezték.« Ő fejezte be a Sennacherib által megkezdett épitését a ninivei királyi palotának. A szoborművek, melyekkel e palotát felékesítteté, legszebb emlékei az assyr művészetnek. »Ezekben a napokban, ugymond ékirata, nagy fényűzéssel megszépíttettem a Bit-riduti-t (kormány-házat), mely Niniveben, Belit istennőnek kedvencz városában fekszik. Nagyapám, Sennacherib építtette e palotát, hogy királyságának széke legyen. Azóta romlásnak indultak falai; én, Assurbanipal, Assurnak, a négy világtájéknak nagy királya, újraépittetém, mert itt nöttem fel, s mert az istenek és istennők védelmezték királyi méltóságomat s elboritottak kegyességüknek árnyékával.« Az ékirat további szövegéből kitetszik, hogy az Örményországból, Arabiából s egyebünnen elhurczolt foglyoknak egész serege dolgozott ezen épitkezéseknél; hogy barmok gyanánt valának odakötözve a szekerekhez, melyek az óriási nagyságú szoborműveket szállitották. A londoni British Muzeum termeit ékesiti ma e szoborművek jelentékeny része. Végig tekintve az assyr birodalom hajdani nagyságának e több mint két évezredes emlékeit, mintha újra feléledne előttünk egész ragyogásában a hatalmas Ninive, annyira friss és eleven az aranyozása és tarka szinezése e domborműveknek, melyeket ezer meg ezer szerencsétlen hadi fogoly verejtékezve hurczolt rendeltetésének helyére.

Assurbanipal fia, Ninive utolsó királya, Assur-edil-ilane nevet viselt. Kalah-ban, egy kis épület romjai közt találták meg ékiratát, melyen elmondja, hogy téglák készitését rendelte el E-Zida temploma számára, »hogy meghosszabbíttassa ezáltal napjait.« Ezzel az emlékkel ér véget az assyr birodalomnak és tartományainak eseményeiről tanúskodó ékiratok sorozata. Közel volt már a nagy katastrófa, mely örökre véget vala vetendő az assyr uralomnak. Assurbanipal halálával kitört a felkelés csaknem valamennyi leigázott tartományban. Északról a cimmerek barbar hordái előzönölték Örményországot, Lydiát, Mesopotamiát; keletről a médek királya, Cyaxares vonult ismételve Ninive falai alá azon eltökélt szándokkal, hogy megsemmisítse a büszke várost, mely annyi ideig tartotta Ázsiát kegyetlen igájában. Assur-edil-ilane, kit a görög történetirók Assaracusnak neveznek, kétségbeesett elszántsággal küzdött két egész évig; aztán látván, hogy minden elveszett, feleségeivel és kincseivel együtt megégettette magát saját palotájában. A diadalmas ellenség rávezetteté a Tigris vizét a fényes palotasorokra s csak akkor vonult el, midőn egyetlen élő lény s egyetlen ép fal nem maradt a világ legszebb városának helyén

Egyetlen ismeretes emlék nem beszél erről a borzasztó pusztulásról, a történet egyik legnagyobb eseményéről, mely új fordulatot adott Ázsia sorsának. A lapok, melyeket Herodot ezen eseménynek szentelt, nem jutottak el napjainkig; az ó-kori classikusoknál mi nyomával sem találkozunk Ninive bukásának, csakis Izrael prófétái hagyták reánk e szörnyű rombolás emlékezetét. Xenophon, a ki két évszázaddal később »tizezer«-ének élén átvonult e helyeken, még csak a nevét sem jegyzi fel Ninivenek. Csak napjainkban fedezték fel romjait az assyr birodalom egykori fővárosának a homok alatt, a mely 2460 évig tartotta azokat elboritva.

Dr. Molnár Antal.

[1]) Histoire anc. de l'Orient, 1878, 438 l.

Történetünk koronájának drágakövei.

II.

A budapesti tudomány-egyetem könyvtára, mely becsesebbnél becsesebb okleveleket rejt magában, a többek között egykorú másolatban egy 1693-ból származó iratot is őriz, melyet az erdélyi s Magyarországra

kiszármazott örménység legfontosabb oklevelének s bevándorlása legdrágább ereklyéjének tekinthet. Ez irat, melynek teljes címe: »Fidelis Relatio 1) Armenae Dioecesis Schismaticae de Moldavia in Transilvaniam (sic!) una cum Clero, ac Episcopo suo fugibundae: 2) Eius in utrumque forum certis conditionibus admissae: 3) Unitae postea in fide cum S. M. Ecclesia Romana. 4) Eiusdem ideo moderno tempore modis varijs (sic!) afflictae. 5) Quorundam ex dicta Dioecesi iam unitorum ob actualem protectionem Iunioris Domini Michaelis Appafi in Ebesfalo (sic!) Apostasiae: 6) Demum litis, huiusque continuationis a biennio inter modernum Catholicum Episcopum Armenum et inter illos Ebesfalvenses Apostatas coram omnibus Transilvaniae statibus propter dictam Apostasiam« kronikaszerűleg mondja el e kedves hazában átélt két első évtizedünk történetét, egyaránt a legszebb fényt vetve annak mind egyházi, mind politikai oldalára.

Csekélységemnek jutott a szerencse e drága ereklyét napfényre hoznom, melyben olyant is láthatunk, mely nemzetünk bevándorlásának történetére vonatkozó — előttünk ismeretes — adatokkal ellenkezik; de mert egykorú kézből származik, hitelessége az eddig közzétett iratokat messze túlszárnyalja. E becses oklevelet, kedves olvasóimnak szives engedelmével, ezennel hű fordításban be is mutatom.

*

»A több század előtt Moldovában alapitott s 12 plebániából álló örmény egyházmegye, Kamenez [1]) lengyel város elfoglalásaig Moldva fejedelmei alatt a legnagyobb békét élvezte; de nevezett város elfoglalása s a harczi mozgalmak elmérgesedése következtében lakhelyeiből kiszoritva, hogy a mohammedán uralmat és a moldvai elviselhetlen megadoztatást kikerülje, azon biztos reményben, hogy a nyomasztó viszonyok lecsillapodása és a harczi zaj elnémulása után házi tűzhelyeihez ismét visszatérhet, három éven keresztül Székelyföld és Besztercze hegyvidékein elrejtőzve bolyongott. A zavarok még nagyobb fokú fellépte azonban meghiusitá a bolyongó nép visszatérhetése iránt táplált édes reményét s azt mintegy barmok módjára — minden lelkipásztor nélkül — kivándorlásra kényszerité oda, a hová csak lehetett. Igy jött a moldvai örménység egy része Lengyelországba, másik része Erdélybe, és pedig a jóval nagyobb rész a Székelyföldre, Gyergyóba és Csikba s csak kevesen telepedtek le Beszterczén. Püspökünk, ki munkatársait: papjait, nyájának vigaszára, kivándorlott népe után küldte, püspöki javainak megőrzése czéljából ugyan még egy ideig Szucsáva melletti székhelyén, mely jelenleg erődként a szükségesekkel teljesen felszerelve a lengyel katonaság lakhelye, maradt, de a kozákok által nem sokára minden földi javaitól megfosztatván maga is Gyergyóba elszélyedett nyája után ment. S így egyesült ismét a nyáj és pásztora, kinek neve Minász volt.

Az ily módon más területre átültetett egyházmegye lelki és testi szükségleteinek fedezéséről gondoskodandó mindjárt letelepülése első napjaiban az egyházi és világi előljárokhoz azon alázatos kérelemmel fordult, hogy azok tekintetbe véve a bevándorlott örmények nyomasztó helyzetét, nekik, a jövevényeknek isteni tiszteletük gyakorolhatása czéljából egy-két szent helyet bocsátanának át, megélhetésük végett pedig más részről szabad kereskedést engednének. Főtisztelendő P. Szebelébi, erdélyi püspöki helynök [1]) kérésüknek, ha hitük pontos megvizsgálása után ki-

[1]) »Kamenecum Poloniae« Kamenez, lengyelül Kamjeniecz Podolsk, jelenleg Oroszország Polodia kormányzóságának fővárosa. Oklevelekben neve már 1218-ban előfordul; 1375-től püspöki székhely is volt. 1621-ben a törökök Lengyelország e főerődét ostrom alá vették, de eredménytelenül. 1653. decz. 17-én Kamenez volt a lengyelek és törökök között létrejött békekötés színhelye. Potocky Miklós ez erődöt volt kénytelen 1672-ben IV. Mohammednek átadni. Erről szól iratunk is. A török kézből 1699-ben nyerték vissza a lengyelek, hogy országuk fájdalmas feldarabolásakor 1793-ban az orosznak átadhassák.

[1]) Az örmények ez ügyben az erdélyi püspökhöz nem folyamodhattak, mert a Kolozsvártt 1601-ben január 21 — febr. 8-ig tartott országyűlés az erdélyi püspökséget eltörölte s jószágait lefoglalta. Voltak ugyan Erdélynek választott püspökei (electi episcopi Transilv.) ugymint: csikamadefalvi Szentandrási István (1618 — 1630), Hosszuthoti László (1630 — 1634), Simandi István (1634 — 1652), Pálfalvay János (1653 — 1659), Szentgyörgyi Ferencz (1659—

tünnék, hogy római katholikus vallásúak, a legnagyobb készséggel sietett eleget tenni. Az örmények, kik bolyongásuk ideje alatt alig részesülhettek némi lelki vigaszban, égve a vágytól mielőbb szentegyházzal birhatni, a vicarius előtt eretnek voltukat (schisma) gondosan eltitkolták s minthogy az e czélra kitüzött vizsgálat alkalmával a római katholikus vallás sajátos s főbb hitágazataival teljesen megegyező kifejezésekkel éltek, Szebelébi püspöki helynök által igaz katholikusoknak tartatva, használatukra két kápolnát nyertek, egyet Gyergyóban, a másikat pedig Csikban kötelezvényt állitva ki, hogy 1) továbbra is buzgó római katholikusok maradnak, 2) az erdélyi püspöki helynöknek bármikor szabadságában áll a nem ajándékozott, hanem csakis használatra átbocsátott két kápolnát visszavehetni és végül 3) mindazon egyházi szereket s öltönyöket, miket szerezni fognak, ha esetleg Erdélyből Moldovába ismét visszatérnének, nem fogják magukkal vinni, hanem a két kápolna részére visszahagyják. S így történt, hogy az eretnek örmények katholikus templomokban gyakorolták isteni tiszteletöket. De azért — ugy vélem — a helynök és a többi atyák (papok) is menthetők, mert midőn az örmények hitének egyes pontjairól szigorú vizsgálatot tartottak, részint az örmény nyelvben való járatlanságuk, részint a külső szertartások s az azokra vonatkozó felvilágositó magyarázatok és megjegyzések által az örmények hitét illetőleg maguknak kellő tajékozottságot nem szerezhettek; de mi

1662), Szegedi Ferencz (1662 — 5), Tolnai Ferencz (1665 — 7), Szenttamási Máte (1667 — 1676), Mokcsay András (1676 — 1679), Sebestyén András (1679 — 1683), Kada István (1686 — 1695) és végül Illyés András (1696 — 1712), de közülök alig egy-kettő lépte át egyházmegyéje határát s igy nevükben és helyettük a szánandó sorsra jutott nagy kiterjedésü egyházmegyét vicariusok, azaz püspöki helynökök kormányozták. Ilyen püspöki helynök volt az okiratunkban emlitett Szebelébi Bertalan is, kit mint szentléleki plebánost I. Apafy Mihály erdélyi fejedelem Kajoni János mellőzésével 1678 junius 10-én püspöki vicáriussá tett (Magyar Sion VII köt. 497 l.) s kivel ezen minőségben huzamosabb ideig találkozunk. Ugyanis ő nem csak Mokcsay András, hanem Sebestyén András, Kada István, sőt még az utolsó választott erdélyi püspök Illyés András alatt is mint vicarius működött.

több tévútra vezette őket az is, hogy az örményeknél a szent kereszt jelével s a szentek tiszteletével is találkoztak. De nemcsak egyházi részről részesültek a bevándorlottak kedves fogadtatásban, hanem az erdélyi rendek is, más részről, az örményeknek szabad kereskedést engedtek azon feltétel alatt, hogy a rendek közfelsegélésére évenként száz magyar forinttal adóznak. Három év mulva azonban a rendek már a száz magyar forinton felül még az eladott árú után járó harminczadot is követelték. Igy mind egyházi, mind politikai részről felkarolva az örmények csakis az emlitett három helyen (Gyergyó, Csik és Besztercze) laktak. A nemsokára kiütött dögvész következtében azonban elszéledtek, melynek megszünte után már őket több helyen találjuk letelepülve, ugymint Gyergyóban, Csikban, Remetén, Petelén[1], Görgényben, Felfalúban[2], Bátoson[3] és Beszterczén. Az örmények az eretnekségben 1684-ig maradtak meg.

1676-ban a moldovai Botusán község birájának, Virzirescus Lukácsnak kereskedő fia, Oxendius, ki nagyobb előszeretettel viseltetett a tudományok, mint az árúk iránt és ki, miután anyanyelvében magát teljesen kimüvelte, a latin tudományok elsajátitásához is önfeláldozó szorgalommal hozzálátott, elhagyván a szülői házat Lembergben a pápai Collegiumba lépett. Atyja azonban semmiképp sem nyugodván bele fia ezen elhatározásába, őt erőszakkal az intézetből kivette, Gyergyóba visszahozta, hol — mivel még most ő is eretnek volt — az örmények tévelyét bölcsen elhallgatta. Hogy atyjának, ki őt minden áron egy gyergyói hajadonnal kötendő házasságra akarta birni, szándékát meghiusitsa, a szülői háztól ismét Lengyelországba menekült s innen Martelli, a lengyel királyi udvarnál működő pápai nunczius utasitása szerint Rómába ment, hol miután eretnekségéről ünnepélyesen lemondott, a Collegium Urbanum de Propaganda Fide növendéke lett. Nehány évi ott tartozkodása alatt a szent hittudományokat teljesen elsajátitva

[1]) Petele, Maros-Torda megyében, a régeni alsó járásban levő község, 1628 lakossal.

[2]) Felfalú, Maros-Torda megye, régeni felső járásában fekvő községe, 750 lakossal.

[3]) Bátos (Botsch) Kolozsmegye tekei járásában, 1622 lakossal.

előljárói őt, az ifjú papot, mint hittéritőt (missionarius) rokonai és az összes örmények megtéritésére Erdélybe küldték, szigorúan lelkére kötvén azt, hogy az örményeknek a római szentegyházzal való egyesülését mielőbb keresztül vigye. Virzirescus Oxendius Gyergyóba érkezése után, ismerve az örmények eddig palástolt eretnekségének történetét, azt Szebelébi erdélyi püspöki helynök előtt feltárta. A püspöki helynök nem is késett az örmények használatára adott két kápolnát azonnal visszavenni, sőt azok visszavételével magát a hittéritő Oxendiust bizta meg, ki a téritès nagy munkáját magánál a szülői háznál kezdette meg s az Ur szőlőjében oly odaadással működött, hogy 6 év alatt, azaz 1684-től 1690-ig az egész örmény egyházmegye az összes, Erdély különböző helyein lakó örmények a római anyaszentegyházzal a legünnepélyesebben egyesültek és két pap és hét világi követből álló küldöttség útján a lembergi örmény érsek előtt, főmagasságú Canthelmi, a római szent egyház bíboros főpapja és a lengyel királyi udvarnál tartozkodó apostoli nunczius parancsára, megvetve eddigi tévtanaikat, az egyesülést, melyre a pápa ő szentsége, XI, Inczétől alázatos soraikkal áldást kértek s melynek keresztülviteléért a Congregatio de Propaganda Fide élén álló bíbornokoknak legforróbb köszönettel adóztak, befezettnek nyilvánitották. Ez az egyesülés nem Virzirescus Oxendius, a csak tökéletlen eszköz és haszontalan szolga, hanem egyedül a Mindenható műve, a római kath. anyaszentegyház buzgó imáinak eredménye, a római szent Congregatio de Propaganda Fide érdemeinek és legkegyelmesebb Urunk, I. Lipót uralmának kifolyása volt. Oxendius hittéritőnknek azonban az egyesülés befejezteig hat éven keresztül átélt és kiáltott szenvedéseit fedje a legsürűbb fátyol, nehogy a legkeresztényibb türelemmel elviselt méltatlanságainak itt e földön némi jutalmát elnyerve a mennyekországában minden érdemnélkülinek lenni találtassék. Fájlalom, fájlalom, fölötte fájlalom, hogy a római anyaszentegyház ezen egyházmegye főpásztori gondjait az intézeti előljárók tanácsára[1]) a hittéritő Oxendius vállaira bizta s Minász püs-

[1]) A Collegium de Propaganda Fide akkori előljárói értendők, kik ugyancsak ismerték Oxendius, egykori növendékük jeles tehetségeit.

pöknek, ki főmagasságú Pallavicini bíbornok előtt letevén az apostoli hitvallást, a tévtanoktól szintén örök bucsút vett s mint buzgó katholikus mult ki, utódjává tette, nehogy ezen súlyos iga megjutalmazásnak tekintessék s Isten itélőszéke előtt egykor ő mint zengő ércz és pengő czimbalom (aes sonans et cymbalum tinniens) jelenjék meg.

Míg az örmény nemzetnek a római egyházzal való ünnepélyes egyesülése meg nem történt, az erdélyi rendek azt különböző adónemekkel nem terhelték s azt csakis a szerződésileg kikötött s megállapitott 100 magyar forint lefizetésére kötelezték. Az egyesülés megtörténte után azonban eleinte 500, majd 2000 s ezen évben szintén 2000 forintot követelnek tőlük a rendek. A mi pedig az egyes községeket illeti, azok a lak- és haszonbéreken kivül még más specialis adónemekkel is sanyargatják örmény testvéreinket, ellenkező esetben mindegyre az országból való kizáratásunkkal fenyegetőznek. Hozzájárul még az is, hogy az örményeknek szigorúan meg van tiltva árúikat — miként az egyesülés előtt tették — más helyről, mint a belföldről beszerezni s ha ez ellen vétenek, vett árúikat, miként ez fájdalom az utóbbi időkben ismételten előfordult, elkobozzák. Pártfogójuk senki s ha valaki esetleg, látva a méltatlan eljárást rajtuk még is könyörül, véreinknek e könyörület nem kis tiszteletdíjba kerül. Némely helyeken atyánkfiai még az isteni tiszteletet sem végezhetik, mert unitus papjaik sok üldözésnek s mi a leggyakrabban megtörténik, ha esetleg kötelességüknek lelkiismeretesen eleget tenni igyekeznének, pénzbirságnak vannak kitéve. Legfőlebb a rendek kegyeit hajhászó s kötelmeit pontatlanul s félvállról teljesitő pap ment az ilyen kellemetlenségektől. Mindezen bajok — ismétlem — csakis a római egyházzal történt egyesülés óta vannak napirenden. E bajok fölötti elkeseredés ugyan már eddig is sokakat közülünk kivándorlásra kényszeritett, de, ha ő Felsége, I. Lipót, hathatós védelme nem nyujt gyógyírt sajgó sebeinkre, kétségtelen, hogy még az itt maradottak is távozni fognak.

Potoczki Márton, örmény egyesült áldozár, a papság nestora és mintegy husz örmény család Apafy Mihály erdélyi fejedelemtől 1690-ben azon ajánlatot nyerték, hogy

mindazon — fennelősorolt — bajoktól és kellemetlenségektől meg lesznek mentve s Ebesfalván (Erzsébetváros) lakást s minden egyéb szükségest fognak nyerni, ha az ő védszárnyai alá menekülnek s az ő, mint erdélyi fejedelem védnökségét egyebekben is elismerik. Ez örmény családok az erdélyi fejedelem fényes igéreteitől eltántoritva, de mert az egyesülés szülte nyomorgattatások miatt el is voltak keseredve, rábirták tehát Potoczkit, hogy ne ismerje el a római egyházzal történt egyesülést s ennek világos jeleül a szent kehelybe — miként azt az egyesülés módozatai előirják — csak bort, de vizet ne öntsön. Virzirescus Oxendius apostoli helynök Apafy Mihály fejedelem csábító igéreteiről mitsem tudva, mivel egyéb eszközzel, mely az engedetlen Potoczkit s hozzátartozóit jobb útra terelné, nem rendelkezett, velük szemben az egyházi fenyitékkel élt s engedetlen papját és pártját a javulás biztos reményében azzal sujtá. Majd látva Potoczki és a vele érzők megátalkodottságát, őket lelkésztársai és szentszéke elé idézte, de azok meg nem jelentek, sőt a főpapnak nyiltan értésére adták, hogy az erdélyi fejedelem kegyeinek biztos megóvása czéljából a hithagyás (apostasia) eltökélt szándékuk. Fenyegetésüket nemsokára a tett követte s 1691-ben mint hitehagyottak vonultak be Potoczki s a 20 család Ebesfalvára, hogy ott ifj. Apafy Mihály fejedelem kegyeinek melegénél sütkérezzenek. E hithagyásuk — fájdalom — ugyan még most is tart, de szánandó példájuk legkevésbbé sem tántoritá el az örmények jóval nagyobb részét, mely katholikus püspöke, Virzirescus joghatósága alatt a fenemlitett helyeken a római egyházzal való egyesülésben tántorithatlanul megmaradt.

Virzirescus Oxendius a pápai bulla és a szent Congregatio de Propaganda Fide rendelete szerint Lembergben a lembergi érsek által 1692-ben püspökké felszenteltetvén Erdélybe visszatért, az egyházmegye kormányzását átvette s mivel az erdélyi fejedelem által dédelgetett ebesfalvi örmények kiváltságos helyzetét, közterhektől való mentességét (immunitas) hiveire nézve igen is veszélyes csaléteknek tekintette, mint főpásztor az erkölcsi baj gyökeres megorvoslása végett Veterani tábornok ő nagyméltóságához fordult.

Ifjabb Apafy közbelépésén azonban a püspök jámbor szándéka hajótörést szenvedett s igy történt, hogy a tábornok Virzirescust kérelmével egyszerűen az erdélyi rendekhez utasitotta, kiknél a püspök bölcs előrelátásánál fogva teljes sikerre számitott. Ugyanis Virzirescus Oxendius ismerve népének állhatatlanságát még püspökké felszenteltetése és az ebesfalviak hithagyása előtt az összes örmények által, beleértve a hitehagyottakat is,magának kötelezvényt állittatott ki, hogy ha esetleg hivei közül valaki magát az ő püspöki joghatósága alól kivonná, az egyházi fenyitéken kivül 600 arany forintra terjedő birsággal büntettessék. Virzirescus és az ebesfalvi örmények között fenforgó ügy az erdélyi rendek elé kerülvén, a katholikusok és a más három rend kezdetben nem tudtak megállapodásra jutni, vajjon az csak a katholikusok vagy az utóbbiak előtt is tárgyaltatnék. Végre a rendek között abban történt a megállapodás, hogy ha a püspök az összes rendek előtt kitudja mutatni, miszerint az ebesfalviak hithagyásuk előtt már a római egyházzal egyesülve voltak, ez esetben a kérdéses ügy fölötti döntés csak a katholikusokat illeti, ellenkező esetben pedig az összes erdélyi rendeket vallás különbség nélkül. A Kolozsvártt mult 1692-ik évben tartott országgyűlés ezen határozata értelmében csakugyan el is járt megbizatásában az országgyűlésileg kiküldött 12 személyből álló bizottság, mely csakhamar meggyőződött azon, előttünk már ismeretes tényről, hogy az ebesfalviak is, nem különben mint a többi örmények, kivétel nélkül a római egyházzal egyesülve voltak. Az ügy most az erdélyi kormánytanács elé került, mely Bethlen Miklós korlátnok inditványára szükségesnek látta annak kimutatását elrendelni, vajjon a római egyházzal való egyesülés csak a hit dolgaira vonatkozik-e, vagy pedig az egyházi ügyeken kivül másra is kiterjed? Határozatul tehát a kormánytanács az ügynek ily irányban való bonczkés alá vételét rendelte el s annak foganatositására az összes örményekhez több nemes egyént küldött, hogy a fenemlitett irányban puhatolódzanak. A kiküldöttek, miután belátták, hogy az örményeknek a római egyházzal való egyesülése kizárólag csak a hit dolgaira vonatkozik s az e tárgyban az örmények részéről kiállitott nyilatkoz-

ványt[1]) a kormánytanács előtt való bemutatás czéljából magukhoz vették, küldetésük eredményéről a Gubernatornak jelentést tettek. Ez idő óta, bár az ügy eldöntését mindegyre igérik, e tárgyban semmi sem történt. Az ebesfalviak hithagyása és az ebből származott per eldöntésének halogatása miatt azonban veszélyeztetik a római egyházzal befejezést nyert unio s nem is nyer az ügy előreláthatólag a rendek részéről mindaddig megoldást, míg ő Felsége annak keresztülvitelét szigorúan s mielőbb el nem rendeli.«

Kolozsvár 1693. október 10-én.[2])

Közli ezen általa napfényre hozott oklevelet:

Dr. Temesváry János
az aradi királyi főgymnasium tanára.

Eruánt király.

— Alsó-Arménia. —

A Szánádrug feje felett búsan leáldozó véres nap után az ország új zavaroknak lett színhelye. Még az elesett király idejében Eruánt, mint az országnagyok legkitünőbbike, nyomos tekintélylyel birt. Főhadparancsnoki, avatott tanácsa, országos ügyek- és küldöttségekben mellőzhetlen vala. Szánádrug, ki annyi ártatlan vérben igyekezett boszúját meghüteni, országszerte utálattal hangoztatott emléket hagyott hátra... s a feledni nem tudók az ő fiai iránt is vonzalmat kebleikben nem érezhettek. Azért

[1]) Ezen, az örmények által kiállított nyilatkozványt becses folyóiratunk jelen évfolyamának októberi száma hozta.

[2]) Kár, hogy névtelen író — mert e fölötte becses oklevél alatt nincs névaláirás — tovább nem folytatta ezen igen érdekes történelmet. Valamint a Budapesten őrzött másolat, ugy a bécsi cs. és kir. titkos levéltárban levő eredeti oklevél is csak annyit tartalmaz, mennyit mi is közlünk. Ugy látszik, hogy e fontos irat, — mely a beltartalom és az abban mindegyre előtörő meleg és rokonszenves hang tanuskodása szerint örménynek tollából eredt — I. Lipótnak volt szánva.

a szerény és adakozónak mutatkozó Eruántot választották királyuknak. De tévedtek. Hazafisága önmagán kezdődött; a szép tulajdonságok mellett sötétebbek voltak az árnyak. Az életben lévő kir. család miatt a benne felébredt féltékenység zordon szinben állitja szemei előtt a látóhatárt. Azt hitte, hogy a nyugalom csak akkor fog szivében székelni, ha a kir. család valamennyi tagját megöleti. De a végbevitt bűn után keze nem ér el mindenüvé. Balcsillagzata megengedé, hogy a legifjabbik királyfival Artasessel ennek dajkája az ő lángpallósa elől elillanjon, ki Héra határtalan rónaságain nyájtlegelő, romlatlan lelkületű pásztoroknál talált menhelyet.[1]) Most sietős munkát kellett a királynak végezni, hogy a dolog állása a pákráduni Szêmpádnak tudomására ne jusson, kinek mint gondnoknak nem volt szabad megfeledkezni azon tekintetekről, melyekkel a mellőzött királyi ház iránt, mint a koronázó család tagja, tartozott. Szêmpád ekkor a hely szinétől nagy távolra fekvő birtokán, a Chaldaeával szomszédos ugynevezett Magas-Armeniának Szêbér kerületében tartozkódott.[2])

Eruánt nem aluszik. Lázason működött az ő fékvesztett gyülölete, de nem pihent Szempád szeretete sem. A megmentett kis »arsacida« Parthiába vitetik. Szerencsés, mert Vologesesben atyára talált. A rágalom tajtékával festegeti Eruánt Vologeses előtt a gyermeknek kilétét: »Te vérem és rokonom! ellenségemet a méd Ártásest kegyeled,

[1]) Nagy-Armenia hetedik tartományának egyik kerülete, mely Perzsa-Örményországgal és Mediával határos.

[2]) A régieknél Sapardia, Strabonál Sispiritides, Ciceronál Sispira néven jön elő. Ma Esbér vagy Ispér. Magas-Armenia északnyugoti csúcsánál, egyfelől Cappadocia és Kis-Armeniával, másfelől Colchis és a dájok földével határos; a Phasis vize öntözi, Erzerumtól északnyugotra esik, a mai Bajburt török kormányzóságban. E vidéken fekszik Kámbor, a régi Cambale, a hová meneszté N. Sándor Memnont, hogy keresse fel az aranybányákat. De miért szólok e vidékről oly részletesen? Azért, mert ehhez a magyar ősidők emlékezete van csatolva. E tájról valók a Sabir-magyarok és Sábir-kunok, a honnan ezek az őselőkorban Kelet- és Észak-Ázsiában elágaztak. Indsidsián jeles örmény régész ajkain kétszeres súlylyal bir azon érv, hogy a Sábir névhez manap is odatapad a »Hunut« melléknév. Indsidsián, O-Armenia 25—26 l.

az utonálló Szêmpádnak szavaira hallgatva, aki azt állitja, hogy az Szánádrug fia, holott csak juh- és ökörpásztorok szülöttjét akarja becsempészni az ‚Arsacidák' közé.« Hasonlóan irt a közvetlen megmentőhöz is gyakrabban s egy alkalommal ajkairól a rettegés gyötrelmei e nyilatkozatot sajtolák ki: »Soha hálátlanabb vállalatba nem bocsátkozhattál, mint midőn egy dajkától rászedetve egy méd fiút ellenségeműl nevelsz.« A számitó koholmányok eredmény nélkül maradtak; ellenben épen az ő homályos eredetéről a nem egészen alaptalan hír tág torokkal furcsa dolgokat trombitálgatott.

Az itt előtérbe lépő rege szerint egy jóltermett és bátor, emellett csavargó arsacidaházi nő, kinek rendkivűl kedvezőtlen alakja miatt reménye végkép meghiúsult a férjesüléshez, — nem a legépületesebb útakon két gyermeknek lőn anyja. Egyike ezeknek a szóban levő Eruánt, a másik Ernáz. Fölöttébb boszantotta őt a ‚pákráduni' magatartása, ki fittyet sem hány neki; azért Eruánt megtámadja Pápert erődöt, mely a két pákráduni leánynak — atyjok távolléte alatt — menhelyűl szolgált. A szenvedély sugalma mindazonáltal teljesen vakká nem tette őt; mert az őrséget leölette ugyan, de a két hölgygyel kiméletesen bánt, Áni várába vitette és ott fogva tartotta őket.

Életét folytonos nyugtalanságban töltve őrszemmel kiséri a mozgalmakat, melyekből hasznot merithetne. Az idő meg is hozta azokat. A mérték betelt. Nero, a világ ostora, a senatus által halálra itéltetett; midőn az ő kivégeztetésére küldött egyének lovainak dobogását hallotta egy szabadosának mezei jószágán saját rabszolgája által agyonszuratta magát, Kr. u. 68. Utódai a fösvény Galba, Otho és a falánk Vitellius erőszakos halállal multak ki.

A syriai legiók alacsony születésű, derék hadvezéröket, a 60 éves Vespasiant kiáltották ki császárnak, ki sok teendői közepett sem tévesztette szem elől a Parthia- és Armeniával való barátságos viszony megszilárdítását. Az annyira szükséges nyugalmat az üdülő Felső-Armeniában egy váratlanul felszínre került fegyverzörej megzavarta. Egy harczias scytha-faj, a jeles lovas és ijász ‚alán'-ok, kik eredeti lakóhelyükből, a Kaukázból észak felé a Don-ig

terjeszkedtek ki, rabló csapatonként Mediába betörve iszonyú dulásokat követtek el; Pacorus csak nagy ajándékkal rázhatta le őket nyakáról. Innen Felső-Armeniába jöttek, de Tiridát derekasan elbánt velök, kik a legelkeseredettebb harcz után kereket oldottak. Nemsokára ezután Tiridát is meghalt, Kr. u. 75-ben.

Most Eruánt azon fal lerontásáról gondoskodik, mely Felső-Armeniát országától elválasztá. Egy égő vágynak országszerte időszerűvé vált valósítása forog kérdésben, mely uralkodásának legfontosabb szakát képezi. Vespasiánnak engedi át az Armeniához tartozott mesopotámiai részeket s ezen elfogadható ajánlattal szemben neki engedtetett át a szabad kifejlődést korlátozó, 134 éves viszályok kiapadhatlan forrása: Felső-Armenia. Ezzel az elvonult bús idők által megrongált két országrész egymás karjaiba sietett.

A tömörülés elég ürügy vala arra, hogy Vologeses az egyesült ország ügyeibe kössön; de minthogy Vespasián állott Eruánt háta mögött, óvakodott a mérséklet gyeplőit megereszteni. Már most Eruánt, hogy a jövendő veszélyeket elháritsa, hozzákezdett sokat igérő tervei valósitásához. A helyzet teljesen megváltozott. Edessa megszünt az ország kiegészitő része lenni; de az örmény népesség nagy része nem tudta széttépni azon lánczokat, melyekkel őket e város, melyből dicsfény ömlött szét, annak küszöbéhez füzte....

Illő e helyütt a római kormányzóságnak egy szép intézkedéséről emlitést tenni. Ugyanis míg egyrészről a behajtandó adókból s jövedelmekből eszközlendő anyagi vagyon összehalmozására ugyanott költséges kincstári épitkezéseket tesz; másrészről el nem mulasztá a szellemi vagyont — a multnak föltalálható maradványait, okmányait — mindenünnen, jelesen Sinópéból az Armenia uralma alatt keletkezett edessai levéltárba gyüjteni s ugyanott syr és görög tudományos intézetet állitott fel; — Eruánt pedig egy biztosabb jövő reményén andalogva bucsút int az ősi dicsőségről beszélő Edessa bűvös-bájos képének, útra kel és székhelyét az Árász partjain épült Armavir városba teszi át, mely ezáltal új virágzás korszakába léphetendett; azonban ez csak ideiglenes intézkedés volt; mert az idő vas keze

által megviselt helyet nem látta oly erősnek, hogy onnan bátran nézhessen bárminő eshetőségek elé. A folyam is annyi idők folytán a várostól egy kissé távolabbi irányt vevén, a fagyos hideg évszakon iszonyú fáradságba került elegendő vizre szert tenni. Elvitázhatlan volt tehát a szükség más alkalmasabb menhelyről gondoskodni.

Nyugotra, az Árász folyóra dülő sziklás hegy terjedelmes fensíkjának magasra nyuló meredek pontját választja az épitendő város helyeül. És amit éjnappali gonddal űzött, azt — csaknem emberi erőt haladó kitartással meg is valósitja. Emelt kebellel hordja büszke tekintetét a felépült Eruántásád város izmos falain. Nem is állott meg ám a megkezdett úton; rajta volt, hogy a meredek ponton sziklavár emelkedjék érczkapúk és vaslépcsőzettel a maga titokszerűségében a belopozkodók ellen; mert minden avatatlan, éjnek idején, a lépcsők közé rejtett tőrbe esett, melyből ki nem szabadúlhatott. Ide tétette át ezen titkolódzó szellem királyi székét; de az örök nyughatatlanság furiáitól korbácsoltatva tanácsosabbnak vélte álisteneit máshová elhelyezni, nehogy ünnepélyek és áldozatok alkalmával, a nyugtalan elem, a nagy csoportosulást fölhasználva forrongást idézzen elő. — Ez okból mintegy mérföldnyi távolságra Áchur partján Pákárán kis városkát épitvén isteneinek szobrait ide vitette s a főpapi tisztet fivérére Ernázra bizta.[1]) Uralkodásának békés napjai további csinositásokra ragadták vállalkozó szellemét. Az Eruántásád mellett elterülő virányos tért nem sokára királyi kéjlakká s rendezett várossá varázsolta át, mely kellemes fekvése, üdeségben tenyésző növényei, gyümölcsfái s mosolygó halmain szőlő ültetvényei által a jólétnek példanélküli fokát érte el. E város Eruántágérd. — A kényelmes fényüzés rövid verőfénye után a visszafizetés nehéz éje szállott emberünk fejére.

A parthus udvar előtt hűséges szolgálataiért kedves és várni tudó Szempád, védenczének visszahelyezésére, párthus haddal Armeniába nyomul. Eruánt az országnagyok környezetében Udi tartományban tartózkodott akkor, midőn hozzája azon megrendítő tudósitás érkezik, hogy a megol-

[1]) Pákin = oltár. Pákárán = oltárok helye.

dás nehéz napjai közelednek; első zavarában intézkedéseket tesz, hogy az országnagyok az ellentállás szerencséjét kisértsék meg; ömaga hatalmának teljes kifejtése végett nagy sietséggel Eruántásádba jő. A hangulat iránta korántsem mondható rózsásnak. Sok szép szava elveszett eredmény nélkül; mert az országnagyok átlátták, hogy a sokat igérő czég alatt csak önérdekét hajhászsza; miért is vonakódnak őt a véres úton követni. E fagyasztó közönyt erszénye megnyitásával akará eloszlatni; eljárása megvetéssel találkozott. Felhagyott tehát a lelkes hazafiak keresésével, mert neki hódoló gépekre volt szüksége. Ebben pedig hiányt nem szenvedett, mert a tavasz beálltával arany-világ köszöntött be Iberia, Caesarea és Mesopotamia minden zugába, a honnan aztán hatalmas erő emelkedett ki. Eruánt tábora több mint háromszáz stadiumnyi távolságra feküdt új székhelyétől északfelé az Áchur folyó mellett. E táborban Ársám, az ijászok vezére, tekintélyes állást foglalt el s minden szem feléje fordult. Ártáses, az ellenkirály eskűvel kötelezte magát e férfiúnak arra, hogy ha pártjára áll, nemcsak magas állásában megtartandja, hanem még más kiváló előnyökre is biztos kilátást nyujtott neki. — Eruánt a remény utolsó csillámló sugarát látta eltünni, midőn a mérközés rémes pillanatában észreveszi, hogy embere — Ártáses közeledtével — egész hadosztályával félrevonul. Ez üdvtelen példára a szakadás mind nagyobb arányokat vesz. A királyfi nevelője új támadást rendez; előnyomulásakor a honi hadosztály egész podgyászával Ártáses táborába költözködött. — Az iberek derekasan teljesitették kötelességeiket; de a támadt hézagot ki nem tölthetvén hátat forditottak. Mesopotámia szülöttei is örömest rakták volna össze úti málhájokat, de előbb iszonyú véradót kellett lefizetniök. Még csak a Taurus hegy lakói nem tágitanak. Lelkesedéssel karolják fel Eruánt kétségbeesett ügyét... és előtörnek. De előlép a királyfi oldala mellől, a főurak küzül, Kiszág egy délczeg férfiú s a támadók vérökkel fizetik meg merész vállalkozásukat; a kemény csata morajában az önfeláldozónak arcza ketté vágatván, sebeiben meghalt. Ezalatt Eruánt minden gondolata az esthomályban vesző sziklavárán csügg. Odasiet s az üző sereg előcsapatja és közvetlen a kapúk

előtt áll. A vérmezőre sötét éjszaka borul. A had zöme épen Eruánt főtáborhelyén pihenteti fáradt tagjait, az ifjú király pedig ellenfelének sátrában annak ágyán nyugodja ki a meleg nap fáradalmait. A hajnal derültével ezer, meg ezer kéz munka alá vette a hullák eltakaritását... Egy maró gúnynyal kiejtett szó már tizenkilencz év óta járja a boszorkánytánczot. A rabló kalandor hazug nyelvével Ártásest, a megmentett és a nyájőrök által ápolt királyfit méd pásztorfinak gyalázta. Az ostromot vezető méd tehát eljött, hogy az ingerlő gúnyt visszafizesse. A tábor körülállja Eruántáádot és így kiált: »Már ámát«.[1] A gyülölet ezen — egeket rázkodtató — kiáltásai között uszitotta rohamra a kebleket. A várlak minden zugában sűrűn szimatolók egyike rejtekeiben Eruántot fölfedezvén fejére olvassa büneinek lajstromát. E csodálatos erődben biztos életet keresett, de a kardnak súlyos csapása alatt agya szétfőcscsenvén átokkal szennyezett halált talált. A győző tekintetbe vévén azt, hogy családjának kiirtója anyai ágon ‚arsacida', annak hideg tetemeit nagyszerű sírba helyeztette el. Nem sirt utána ugyan senki; nem lehet azonban tagadni, hogy Eruántnak, ki rövid idő alatt oly sokat teremtett, erélyes vállalkozási szelleme s rendületlensége elismerésre találtak. Az ország állapota alatta emelkedett. Tudott ő nyájas alakba is rejtözködni, mindazáltal a szelidithetlen, zordon indulat természetének uralkodó vonása volt. A vadság kifejezését már arczán viselé...

A monda azt tartja, hogy az udvaronczok korán reggel Eruántnak szemei előtt nagy sulyú köveket tartottak, melyek csupán metsző nézése által szétrepedtek.[2]

Márkovich Jakab.

[1] »A méd eljött.« Már örmény szó = méd; amat perzsa szó = eljött.

[2] »Hoc autem pro fabula et figmento haberi debebit.« M. Chor. L. 2 c. 39.

Az örmény nemzet jótevője.

— Szánászárián Mêgêrdicsh. —

E nagy ember 1818-ban született Vánban. Szülei innen Tiflisbe költöztek. Tiflisben a Nerszesz-féle iskolában tanult. 17 éves korában vesztette el atyját. Anyja Mária, nővére volt a jelentékeny tábornok-, Árdzruni Jeremiásnak. Katonává lett, mert anyúlbátyja is katona volt. Több csatában vett részt; vitézül viselte magát. Hősiességéért érdemjelt is kapott. Tiz évi szolgálat után ott hagyta a katonai pályát. Huszonhét éves volt, midőn a kereskedéshez fogott. Munkával alapitotta meg szerencséjét és e szerencse — állandó. Szent-Pétervárott pénzváltó is volt. Itt jó barátságban élt Gárábed Jézeánczczal, a közoktatásügyi miniszterium örmény ajkú államtitkárával.

1881-ben Gárinban iskolát állitott; 1000.000 frtot tett le alapúl. Ezt az iskolát később az ő beleegyezésével áttették innen Kharpertbe. Előbb 140 növendéke volt ezen középiskolának, mely tanműhelylyel is össze van kötve. 30 tanuló ingyen ellátásban részesül. A középiskola tantárgyain kivűl tanitanak itt festészetet is. Ha valahol örmény könyv, lap vagy folyóirat megjelent, azt rögtön megvette; de megszerezte egytől-egyig azokat a könyveket is, melyek más nyelven voltak ugyan irva, de örmény dolgokról szólottak. Legjóbban szerette az olvasást. Gazdag könyvtárát iskolájának adta.

A kharperti fejedelmileg dotált iskolán kivűl állitott még tanintézeteket Ván-, Chárágonisz-, Kándzág-, Eriván-ban, Nizs-, Vártásen- és Tiflisben.

Lelke mívelt, szive jó és vagyona sok volt.

Sokat tett nemzeteért. Hazája körül szerzett érdemei megbecsülhetlenek. Az érdem világosság, mely fénylik; tűz, mely éltető szellemet lehel és a jótett, vagyon, haszon az, mi e tűzes fényt és fényes tűzet éleszti.

Betegeskedni kezdett. 1889 nov. 5-én Szent-Pétervárról Nizzába ment, itt enyhe égalj alatt töltötte a telet; mihelyt tavaszódni kezdett Párisba költözött. Jeles orvosok gyógykezelték, de nem segithettek rajta. Unokaöcscse Dik-

ráneán orvos, kinek 100.000 rubel tiszteletdíjt hagyott, állandóan mellette volt. Május 30-án halt el. Meghagyta, hogy testét Tiflisbe vigyék.

Kedvelt iskolájának végrendeletileg még 500.000 rubelt hagyott.

Midőn a párizsi Père la Chaise temető hallottasházából kihozták Szánászárián holt-testét egy földije ezt a beszédet mondotta:

»Engedjék meg Uraim! hogy most, midőn a nagy Szánászárián földi maradványait Tiflis felé útnak inditjuk, az ő emlékének — ki a jelen korban Örményország legnagyobb jótevője volt, én, ki ván-i születésű vagyok, szenteljek egy-pár szót.

Nem sorolom elő boldogult életrajzi adatait, mert ez a nemzeti történelem kötelessége; meg vagyok győződve, hogy történelmünk külön fejezetet fog szentelni Szánászárián Mêgêrdicsh tetteinek....

Szánászárián századunk azon halhatatlan jótevője, kiről soha sem fog megfeledkezni az örmény nemzet, kinek halálát siratja Vászpurágán, siratja Gárin; könnyeket hullat szomorúságában Ciliciától Ararát tartományig minden örmény, gyászol egész Örményország. Sirnak a Szánászáriániskola növendékei, kiket az ország különböző helyeiről gyüjtött össze; sir Chácshon, Ágon és Mêklon helység.

Nőtelen volt, nem volt gyermeke, de azért a jövőben ezeren meg ezeren fogják őt atyjuknak nevezni. Szegénynek, özvegynek, árvának vigasztalója volt. Nemcsak könyörületes szive, hanem zsebe is nagy volt. Millióiból sokaknak juttatott. — A törekvő ifjakat külföldi egyetemekre küldötte; pártfogoltjai közül Vártáneán, Mántineán, Mádátheán, Szoghigeán, Ábuleán és mások jelentékeny emberekké lettek. Fáradságának, áldozatainak hasznos gyümölcseit még éltében szemeivel látta.

Élni könnyű, meghalni természetes. Számtalan ember él ismeretlenségben és meghal ugy, mintha nem is született volna. A nagy tömeg kevés Szánászáriánt képes felmutatni. A Szánászáriánok addig élnek, meddig egy nemzet élete terjed.

Szánászárián te élni fogsz, a sír hantja nem födheti el emlékedet. A Mászisz (Ararát) a te emlékköved, melyen a felirás: Szánászárián-féle iskola«....

Viszik Tiflis felé holttestét annak, kinek közönséges neve éltében ez volt: »A nemzet jótevője«...,

Egész Tiflis lábra kelt; szokatlan mozgalom uralkodott a városban. A vidékről is sokan jöttek, hogy jelen legyenek a temetésen. Egy nyomtatott jelentést köröztek, mely így hangzott:

»Szárkszeán Katalin és Dikráneán Leo orvos értésökre adják Szánászáreán Mêgêrdicsh rokonainak, ismerőseinek és mindazoknak, kik boldogult emlékét tisztelik, hogy a néhai földi maradványait Thántoján Szűz-Anya templomából jún. 30-án reggel 10 órakor fogják a zárda-templomba vinni.«

Rendőrök tartották fel a rendet. Az, ki meg akarta nézni a nagy jótevő arcát a koporsó üvegfödöjén át, a nagy sokaság miatt be nem juthatott. A nép nem engedte, hogy a testet gyászkocsira tegyék. Mindkét gyászkocsi üresen kisérte a testet. Harmincz egyetemi hallgató felváltva vállain vitte Szánászárián porhüvelyét. Csak a gárini Szánászáriánféle iskola, a szentpétervári örmény közönség és a törökországi örmények koszorúját tették a koporsóra, a többit kocsikra rakták. Nár-Bej érsek (Konstantinápolyból) végezte a temetési szertartást 40 pap segédlete mellett. A tanuló ifjúság előtt mentek az ipartársulatok 30 zászló alatt. A testet követte boldogultnak unokaöcscse: Dikráneán Leo, nővére Szárkszeán Katalin és a különböző helységek által küldött képviselők. A menetet lefényképezték. A zárdatemplom czimterme nem volt képes befogadni a tengersok népet. Mámbre tiflisi püspök mondott az elhalt lelki nyugalmáért gyászmisét, a megható gyászbeszédet Nár-Bej tartotta. A sírnál, mely a czinteremben volt ásva, a moszkvai, szentpétervári és charkóvi egyetemi örmény hallgatók nevében Izmireáncz Miklós szólott. Mindenki sirt....

Sz. K.

Az aradi ünnepély alkalmából.

Habár folyóiratunk második évfolyamának 320—326 lapjain csinos tollú munkatársunk: Törös Tivadar igen érdekes, derék dolgozatot közölt a »Két örmény vértanú«-ról, mégis nem tartjuk fölöslegesnek az alább következő kiegészitő sorok közlését sem, melyeket Lukácsi Miklós történeti emlékbeszédéből és a most megjelent »Aradi-Album«-ból szószerint vettük át. Ezekhez csatolunk befejezésül még egy eredeti, rövid közleményt Novák Tivadarról.

Megfoghatlan Lázár Vilmos elitéltetése. Ha valahol, úgy ez esetben is el lehet mondani, hogy a személyes bosszúvágy a legrosszabb tanácsadó.

Lázár Vilmos amaz osztrák tisztek sorába tartozott, kik 1848 előtt a szolgálatból kiléptek. Mindezeket, Lázár kivételével, hosszabb- rövidebb várfogságra itélték; de Lázárnak meg kellett halnia, mivel ugy akarták személyes ellenségei. A hadjáratban tettleges részt alig vett, mert leginkább ujonczozással és szervezéssel foglalkozott. Midőn 1849. jún. elején az orosz sereg bevonult, Lázárt a felső vidéken felállitott hadosztály egyik dandárparancsnokául nevezte ki a honvédelmi miniszter, de e csapat az egész nyári hadjárat alatt nem vehetett részt a harczokban, mivel szervezése még félig sem volt befejezve.

Lázár tétlenül maradni nem akarván, ismételt kéréseire a déli hadsereghez küldetett, hol azonban csak is a temesvári csatában vehetett részt. Haynau a feletti dühében, hogy Temesvár alatt az egész magyar serget hatalmába nem kerithette, kettőztetett szigort rendelt el, az utóbb mégis hadi fogságba került vezérek és törzstisztek ellen, kik a temesvári csatában részt vettek. Ennek következtében Lázár Vilmos avval a koholt állitással, hogy csapatai a temesvári csatában sebesült katonákat és tiszteket felkonczolták — kötél általi halálra itéltetvén, kegyelem útján agyonlövetett. Lázár Vilmos 1848 előtt az első huszár-ezrednél szolgált rövid ideig hadnagyi ranggal; de megnősülvén még 1845-ben a szolgálatból végkép kilépett.

Kiss Ernő, az akkori főuri szokás szerint a lovasságnál szolgált. Utóbb a szárd király nevét viselő 5. huszárezredbe jutott, mely Milanoban állomásozott; onnan, mint ezredes áttétette magát a 2-ik huszár-ezredhez, mely a Temes- és Torontálmegyékben a Kiss féle birtokokon volt elszállásolva. A fellázadt ráczok ellen Kiss Ernő vezette legelőször ezredét az 1848 év nyarán. A Hannoverhuszárok világoskék mentéit és vörös csákóit a ráczok minden alkalommal gondosan kerülték. A véletlen úgy akarta, hogy a harcz színhelye eleinte többnyire Kiss Ernő birtokain legyen, melyeket

aztán a ráczok elpusztitottak. Igy gyujtották fel ‚elleméri' kastélyát az ott felhalmozott műkincsekkel és drágaságokkal együtt, habár ezt sok rácz életével fizette meg, mert Kiss huszárjaival ismételten reájuk ütött.

A kormány önkéntesekből alakitotta meg a nemzetőrséget és az első tiz zászlóaljat. Felhivására az elsők között jelentkezett itebei és elleméri Kiss Ernő, a hannoveai király nevét viselő huszárok ezredese, ki már az alvidéken létező rendes katonaság mozgó seregének vezére volt, s a ki dandárparancsnoki állásáról lemondását beadta azért, mert a császári hadi kormányszék több esetben nem akarta neki megengedni, hogy a szerb táborokat megtámadja. Mivel pedig ezáltal Kiss Ernő ezredes nagy bizalmat keltett maga iránt, a Bánságban levő összes hadak vezérévé neveztetett ki.

Kiss Ernő volt az első honvédtábornok s mint ilyen a sereg főparancsnokságát a déli harcztéren át is vette. A lázadókkal való apró csatározásokból nemsokára kifejlődött a nagy háború. A főparancsnokságot tovább nem tartotta meg. Maga kérte a kormányt, hogy gondoskodjék helyetteséről. 1849 febr. havában Debreczenbe ment. Mészáros Lázár után Kiss Ernőre bizatott ideiglenesen a hadügyminiszteri tárcza, melyet Görgey s utána több tábornok felváltva kezelt.

Nagy vagyonát — a mennyiben ezt készpézzel és egyéb áldozatokkal tehette — a szabadságharcz czéljainak előmozditására forditotta. Kiss Ernő soha sem dicsekedett gazdagságával, de Olaszországban ép úgy, mint Pesten, Debreczenben, Szegeden, sőt még az aradi börtönben is tiszttársait rangkülönbség nélkül segélyezte.

Ha valakinek, úgy Kiss Ernőnek módjában állott volna külföldre menekülni; de ő minden erre vonatkozó ajánlatot állhatatosan visszautasitott. Lovagias jellemével nem akarta elhinni, hogy ellenfelei, kikkel ő mindenkor nagylelkűen bánt, máskép cselekedhetnének. Kiss Ernő mellett a hannoverai udvar tett lépéseket Bécsben, hol azonban azt felelték, hogy »azon ezred tulajdonosa (a honnoverai király), melynek Kiss Ernő volt parancsnoka, ne kivánja az ezred megbecstelenitését Kiss megkegyelmeztetésében«

A vérbirósággal megéreztette nagyuri voltát. Egyszerűen megtagadta a választ bármely kérdésre, ha ezt nem intézték hozzá kellő illedelemmel. A halálos itéletet egyenként hirdették ki a tábornokoknak. Legelőször Kiss Ernő tábornokra került a sor. Midőn a halálos itéletet előtte kihirdették, mosolyogva ezt jegyezte meg: »Es wird nicht so arg sein« (Nem lesz olyan kemény-kegyetlen) a mivel valószinűleg azt akarta mondani, hogy nem hiszi annak végrehajtását. Erélyesen felszólalt, midőn az itélet felolvasása után vasra verték. Mindez nem használt és midőn a tábornokot börtönébe visszakisérték, a folyosón Nagy-Sándor József jött elébe.

»Nos barátom — kérdé Kiss Ernő nevetve — én már készen vagyok; most látom reád kerül a sor.« Ezzel egymással kezet szoritva elváltak, hogy csak a halál napján láthassák ismét egy-

mást. 1849. október 6-án reggel fél hat után a vár első emeleti folyosóján találkozott három tábornoktársával, honnan a belső-vár egyik sáncz-árkába tereltettek. A vértanúk szemeiket nem akarták bekötöztetni, de a vezénylő tiszt: Tichy örnagy csak Kiss Ernőnek engedte meg, hogy szemébe nézhessen a halálnak. Kiss Ernő maga mondotta a tüzelési vezényszót. Egyszerre eldördült 16 lövés. Kiss Ernő kivételével a többiek azonnal meghaltak. Ekkor a tiszt parancsára egy Deutschmeister-ezredbeli gránátos fegyverét Kiss Ernő fülébe sütötte el, mi által annak fejét szétroncsolta.

Igy halt meg az örmény eredetű első magyar honvéd-tábornok!

* * *

Az, ki szorgalmasan gyüjtögeti azokat az adatokat, melyek a rém-uralom napjaiból maradtak, csodálkozva veszi észre, hogy százakra megy azoknak száma, kik a hazáért áldozták fel életöket. E vértanúk közé, kikről eddigelé említés se volt téve, tartozik az egykor széptehetségű Novák Tivadar is. Novák egyetlen fia volt Szamosújvár hires főbirájának és országgyűlési követének: Novák Mártonnak, kinek tisztelt nevét most is jó emlékben tartják. Volt főbiránk első felesége, kitől Tivadar született, Jakabffy leány és unokatestvére volt Kiss Ernőnek. Tivadar Szamosújvárt született. Iskolái befejezése után Pesten tette le kitünően az ügyvédi vizsgát. Kiss Ernő később ezredébe vette fel s nemsokára hadnagy lett. Szolgált — mint katona — Olaszországban is. 1849 Pesten találja Novák Tivadart. Egy este a vendéglőben élénk beszélgetésbe eredt nehány olasz tiszttel, kikkel még Olaszországban ismerkedett meg. »Jó lenne — mondá a többek közt — Budavárát elfoglalni!«... És arra törekedett, hogy terve kivitelének megnyerje a katonákat. A pinczér, ki fültanúja volt az egész társalgásnak, megértette az olasz beszédet s másnap feljelentette Windischgrätznek. Az olasz tisztek mindent elkövettek, hogy megmentsék. Azt tanácsolták neki, hogy az utolsó szóig tagadjon mindent... és ha mégis vallani akar, akkor mondja azt, hogy ittas volt. De a jellemes férfiú igy szólt hozzájuk: »Hazudni nem akarok, ittas pedig nem voltam!« Haditörvényszék elé állittatott és önvallomása folytán tiszti rangjának elvesztése mellett halálra itéltetett; mely halálos itélet agyonlövetéssel márt. 14-én végre is hajtatott. (Novák Tivadar tehát egyike volt a magyar nemzeti ügy legkorábbi áldozatainak az 1849. év tavaszán.)

Mi ujság az örmény világban?

† Simay Gergelyné, szül. Novák Ernesztin folyó évi október hó 3-án jobb létre szenderült át. Gyöngéden, fájdalmaktól menten választotta el nemes lelkét porhüvelyétől a halál angyala, mintha már az örökkévalóság küszöbén jutalmazni akarta volna őt azért a sok jóért, a mit életében tett. Mert jóság volt egész élete; mert az önfeláldozásig menő, határtalanúl jóságos szeretettel csüggött övéin, mert nem volt ismerői közt egy sem, a kinek örömében és bánatában igaz érzéssel ne osztozott volna; és nem szegény és elhagyott, a kinek sorsát áldott kezei ne siettek volna enyhiteni. Csak a kik körében éltek, tudhatják igazán, mily gazdag volt az ő szive erényekben; csak azok tudják, hányszor tagadta meg önmagától a szükséges pihenést, hogy virraszszon a szenvedők betegágya mellett; hányszor vonta meg saját szájától a falatot, hogy oda adja a szükölködőknek. A legjobb hitves, páratlan anya, valódi nő volt a szónak legeszményibb értelmében. A ki csak ismerte, a jóknak legjavát tisztelte benne. Mélyen lesujtott családjának gyásza gyász volt egész városunkra nézve. S a nagy és igaz részvét, mely ravatalát körülvette, méltó volt egész életéhez. Sok könnyet törölt le, a míg élt; sok könny boritotta el azoknak szemeit, a kik ezt a drága, ezt a felejthetlen halottat örök nyugalomhelyére elkisérték....

Elhunytáról a bánatos családnak ime gyászjelentését vettük:

Simay Gergely kir. tanácsos, nyug. kir. törvényszéki elnök, a maga és gyermekei: János, Irma, férje Gajzágó Antal ügyéd és gyermekeik Ernő, Jozefin és Irma, — Klementin, férje dr. Molnár Antal országgyűlési képviselő és gyermekeik: Aranka, Ernesztin, Aladár, — Rozália, férje dr. Kápdebó Ferencz kir. közjegyző és gyermekeik: Loránd, Ernesztin, — és Gyula; úgy szintén sógornője özv. Simay Gergelyné szül. Novák Klementin, ennek leánya Mariska és férje dr. Bogdánffy Miklós és gyermekük, valamint számos rokon nevében mély fájdalommal telt szivvel jelenti, hogy felejthetlen hű neje, illetőleg az édes anya, anyós, nagyanya, testvér és nagynéne Simay Ger-

gelyné született Novák Ernesztin, a Szent-Anna társulat elnöknője 1890. évi október hó 3-án esti 6 órakor életének 58-ik és boldog házasságuk 43-ik évében, a halotti szentségek ájtatos felvétele után az Urban elhunyt. A megboldogultnak földi maradványai október hó 5-én d. u. 4 órakor fognak a köztemetőbe örök nyugalomra elhelyeztetni. Lelkeért az engesztelő szentmise áldozat október hó 6-án reggeli 9 órakor fog az örm. kath. főegyházban az egek Urának bemutattatni. Mindkét végtiszteletre minden rokon és jó barát szomorúan meghivatik. Szamosújvár 1890 október 4.

Legyen áldott emléke!

Az angol országgyűlésen ismét megbeszélés tárgyát képezte az ‚örmény kérdés'. Egy tájékozott képviselő igen élénk szinekkel festette a helyzet képét. A »The Manchester Guardian« czimű angol lap érdekes czikket közölt e tárgyalásról. E czikkből veszszük át a következő sorokat: »Adassék Örményországnak — mondá Suan parlamenti rokonszenves beszédében — örmény kormányzó, katonasága szerveztessék örményekből és annak parancsnoksága bizassék a svájczi vagy belgiumi nemességre. Vagy hagyassanak az örmények önsorsukra és engedtessék meg nekik, hogy fegyvert szerezhessenek, mert most nincs mivel magokat megvédelmezhessék a kurdok és török ellen... és Európa látni fogja, hogy az örmények nem gyengék és vitézül teljesitendik kötelességeiket...«

A patriarkha lemondása. A kumkapui (Konstantinápoly) zavargás után az örmény nem-egyesült patriarkha: Ásékián rögtön beadta lemondását a szultánhoz. A szultán a lemondást el nem fogadta, hanem Hágop pasa, Dádián Árthin pasa és Váhán efendi személyében egy bizottságot nevezett ki, melynek azt az utasitást adta, hogy tegye az örmény kérdést tanácskozmánya tárgyává, a patriarkhát pedig birja rá lemondásának visszavételére. A Hágop pasa házánál ülésező bizottság, melynek minden tagja örmény, gyűlésébe hivta a patriarkhát és felszólitotta ezt, hogy vegye vissza lemondását. Mire a patriarkha: »Mindig kész vagyok a szultán parancsainak engedelmeskedni. De a jelen körülmények közt egyébről van szó. Lemondásom indokolt. Még lemondásom előtt már több izben nyujtottam be a szultánhoz emlékiratot, melyben kértem ő felségét, hogy intézze el azt a sok függő kérdést, mert különben nem vagyok képes tovább folytatni patriarkhai méltóságomat. Mivel kéréseim figyelembe nem vétettek, lemondásomat vissza nem vehetem. Emlékirataimban elmondottam azt, hogy a patriarkhaság lehetetlenné lett... és valóban bárki is kövessen engem, az nem lesz képes méltóságát tovább folytatni; azért jó lesz ezt a patriarkhaságot megszüntetni, mert most nem szolgálhat annak a czélnak, melyért alapittatott. A patriarkha közvetitő az örmény nemzet és a kormány között; most azonban a közvetités lehetetlen. Örményország népe szenved, foly az örmények vére... és ha panaszommal a kormányhoz megyek, azt a választ kapom: »Ezek világi vonatkozású dolgok; az adóügy, rablás, vérontás nem valláshoz tartozó dolgok és ép azért nincs jogod közbenjárni.« Ehhez járul még az is, hogy az igazságügyminiszter egyre-másra semmisiti azon jogainkat, melyekkel a keresztény egyházak élnek; mert e jogokat szabadalmaknak tekinti, pedig e jogok nem szabadalmak, hanem a kereszténység életfeltételei. Mivel a patriarkhaság nem szolgálhatja alapitásának czélját, mert nem tekinti a patriarkhát a kormány az örmény nemzet közvetitőjének, másrészről az egyház jogait sem védheti meg — azért lemondásomat vissza nem vehetem. Csak abban az egy esetben foglalhatnám el ismét patriarkhai székemet, ha az örmény nemzet jogos igényei kielégitést nyernének...«

A kurdok erőszakoskodásai. Vártenisz örmény faluból Musáchsen faluba vitte a vőlegény menyasszonyát. Az úton a nászmenet fegyveres kurdokkal találkozott, kik követelték, hogy a menyasszonyt adják át nekik. Az örmények nem tettek eleget a tiszteletlen felszólitásnak. Erre a felbőszült kurdok tüzelni kezdettek; de az örmények is használni kezdették fegyvereiket, revorvereiket. Három kurdot földre teritettek, a többi elmenekül, hogy értesitse társait az esetről. A kormány katonaságot küldött Vártenisz faluba, mely nemhogy védelmezte, de kirabolta az örményeket. A lakosság nagyobb része a hegyekre menekült. M. Jakabtól 8 ökröt, Midántól 741 juhot rabolnak el, ennek Gáspár nevű fiát és még más két személyt börtönbe vetik. — Árénkhod faluból Gágotól 400 juhot, Ághághpjur falu pásztorát megölik és a juhokat mind elveszik. — A tolvajok éjjel Jeridág faluba mennek és több mint ezer juhot ellopnak; egy embert megsebesitenek, lovát leölik. — Egy más faluból 500 juhat hajtanak el. — Szengnácz faluból 600 és Pértág falu összes juhait elhajtják, de a fiatal örmények észreveszik, fegyvert ragadnak; villámsebesen utánuk rohannak és juhaikat visszahozzák...

Irodalom és művészet.

Ájvázovszki Konstantinápolyban. A híres tengerfestő, az örmény Ájvázovszki János feleségével együtt nemrég Konstantinápolyban járt; Párisból jött, hol képeiből harminczat állitott ki. A kiállitás igen szépen sikerült. A köztársaság elnöke is megnézte képeit, ki elismerése jeléül a becsület-renddel tüntette ki Ájvázovszkit; oly kitüntetés, melyben Francziaország idegen festőt még nem részeltetett. A Párisban lakó 30 orosz festő és az orosz követ fényes lakomát rendezett a kitünő festő tiszteletére; másnap Ájvázovszki viszont megvendégelte tisztelőit. Képeinek egy részét megvették

Párisban, a többit kiállitás végett felküldötte Londonba.— Ajvázovszki 60 éves, termete magas, hajzata őszülő. Mint minden nagy ember, ő is túlszerény. Ha valaki róla, vagy műveiről beszél, ő a beszélgetést azonnal más tárgyra viszi át. Férj és feleség tisztán beszélnek örményül, de jártasok az orosz, franczia és más nyelvekben is. Megérkezésök után való nap előbb örmény templomba mentek; rögtön megtelt a szentegyház kiváncsiakkal. Innen az örmény patriárkhához hajtattak. Az utczán az összegyült néptömeg éljennel (géczcze) üdvözölte a nagy művészt. Az orosz nagykövet Nelidovnál is voltak ebéden. Meglátogattak több nemzeti intézményt. Voltak a perai örmény nők ipartanműhelyében is. Az itt készült tárgyakat Ajvázovszkiné szebbeknek tartotta azoknál is, miket a párizsi ipartanműhelyekben látott. A festő arczképével ajándékozta meg e tanműhelyt. — Tavaly kapott volt a világhirű festő a szultántól első osztályú Medsidije-rendet. Most különösen azért járt Konstantinápolyban, hogy személyesen köszönje meg a fényes kitüntetést. Az orosz követség első tolmácsa kiséretében ment el a Ildéz palotába. Emin bej vezette be a szultánhoz. Itt szép szavakban mondott köszönetet a császári kegyért, azután személyesen átadott két, remekmívű, aranyozott keretbe foglalt tengerképet. Az uralkodó kegyesen vette azokat. A fogadtatás után Szurea pasához vezették be, hol Munir pasa a szultán nevében gyemántos aranyszelenczét adott át neki, a festő neje számára pedig másodosztályú »Sephákáth-rend«-et. Ajvázovszki az nap a szultán palotájában vacsorált. Megnézték a Dolma- Bághcshe, Bejlerbej palotát és a thoph-kápui palotában a kincstárt. Egy hetet töltött Konstantinápolyban; számos küldöttség tisztelte meg látogatásával. Az »Arevelkh« szerkesztőjének azt mondotta, hogy: »Igen keveset irjon rólam.« A török fővárosból szülőföldjükre: Theodosiába mentek.

Zakhárián a festő. A párizsi franczia lapok kimutatást közölnek azon képekről, miket a franczia kormány a két utóbbi képkiállításon vett. E kimutatásban ott van Zákhárián neve is, kinek »Prunes et verre de vin» czimű munkáját vette meg a kormány. Ott fénylik az örmény festő neve az elsőrendű művészek mellett. Itt megemlitjük még azt, hogy az utolsó kiállitás tárgyai közt volt két szép kép: »L'appel« és »Au bord du Lot,« melyek alá szintén örmény név: Diráneán volt irva.

Álisán új munkája. E nagy munka, mely »Ararát« nevet visel, 590 kéthasábos oldalt fogalt magában és 236 képpel és térképpel van diszitve, melyek közt több szines kép van. 2500 város- és falúról tesz itt szerző említést. Nyomása szép. Az előfizetők 50 frankért kapják példányát, bolti ára 100 frank (50 frt.).

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán E. „Aurora“ könyvnyomda.

Krónika.

Leo pápa Ő Szentsége Olaszország papságához és lakosaihoz intézett legújabb encyklikájában előkelő irályának nemesen egyszerű kifejezései daczára megragadó igazsággal fejti ki, hogy mennyire üdvösen befolyásolja a társadalmat a vallás, — mely behatolva mindenkinek öntudatába, érezteti vele kötelességének erejét s ösztönzi annak követésére. A vallás az — mondja bölcsen Krisztus Urunk földi helytartója — mely igazságérzetet ad a fejedelmeknek és szeretetet alattvalóiknak, mely hívekké és őszinte engedelmességűvé teszi az alattvalókat, igazságossá és romlatlanná az elöljárókat, erőssé és hőssé a katonákat, lelkiismeretessé és szorgalmassá a tisztviselőket. A vallás az, mely egyetértést és gyöngédséget honosit meg a házastársak közt, szeretetet és ragaszkodást a szülők és gyermekek közt, mely a szegényeket megtanitja a mások javának tiszteletére, a gazdagokat pedig javaik helyes használatára. A kötelességekben való hűségből és a mások jogainak tiszteletéből ered a rend, a nyugalom, a béke, melyektől annyira függ egy nép vagy állam jóléte. Elhagyva a vallást, eltünnek a társadalomból mindezek a kimondhatatlanúl becses javak.... A vallás ereje és erőssége halhatatlan, mert Istentől eredt, van kincse a segitségre, van hatásos szere minden idők szükségére, melyet bármely időszakban, bármire csodálatosan lehet alkalmazni. A mire képes volt és a mit meg tudott tenni más időkben, ugyan azt képes megtenni ma és mindenkor új és szilárd erővel!

Főigazgatói látogatás. Dr. Finály Henrik okt. 22-én délután a ‚Szamosvölgyi-vasut'-tal városunkba érkezett. Másnap reggel, midőn a tanuló ifjúság a templomból visszajött, a főigazgató már a gymnasium értekezleti termében volt. Pont 8 órakor felment az osztályokba. Járt minden osztályban; meghallgatta a tanulók feleleteit, kikhez a kiváló, tudós tanár több kérdést is intézett. Az ifjúság a tapasztalt főigazgató talpraesett utasitásait, csinos fejtegetéseit, érdekes, vonzó magyarázatait nagy figyelemmel hallgatta. A főigazgató azután értekezletet tartott a tanári testülettel; itt előadta észrevételeit. A többek közt azt is mondotta, hogy a: »Gyüjtemények örvendetes módon gyarapódnak, a tanulók elég ügyesen felelnek és a haladás tökéletesen kielégitő.« Örvendünk, hogy a magas kormány derék képviselője meg volt elégedve középiskolánkkal, mely magyar nemzeti missziót teljesit. El is ment a tanári kar testületileg a főigazgatóhoz és előbb kifejezést adott örömének a felett, hogy kedvelt főigazgatóját körében tisztelheti, azután megköszönte a becses látogatást, mely nem fog iskolánk életében nyom nélkül elveszni, hanem elő fogja mozditani a hazai tanügy érdekeit. Délután a tanárok az igazgatóval együtt kikisérték a palyaudvarig a távozó főigazgatót, ki az nap meglátogatta a helybeli görög kath. püspökőt is. Sajnáltuk, hogy az országszerte hires tanügyi tekintély: dr. Erődi Béla, kinek neve a külföld előtt is ismeretes, eltávozott körünkből, de veszteségünket a szemes kormány ügyes keze képes volt kipótolni, midőn dr. Finály Henrikben a legalkalmasabbat nevezte ki a kolozsvári tankerület főigazgatójává.

Gyergyó-szent-miklósi hirek. Örmény szertartású kath. egyházmegyénk a közbecsülésben állott Novák János elhunyta folytán üresedésbe jött kántori állomásra folyó év szept. 7-én tartott ülésében egyhangúlag Simonovics Gerő csik-szépvízi örmény kath. kántortanitót választotta meg, ki állását elfoglalván működését okt. hó 1-én meg is kezdette. (Gyergyó-Szt-Miklós örmény ajkú derék, hazafias, művelt polgárai, érdemes férfiúra adták szavazatukat; mert Simonovics, ki városuk szülöttje, széphangú, iskolázott kántor és jól énekli lélekemelő „sárágán"-ainkat. Szerk.) — Örmény polgártársaink közül közelebbről elhunytak: Vákár Bogdán 79, id. Avéd János 90 és Vákár Gergely 64 éves korukban. Éltökben tisztelet-, szeretetben részesültek. Halálukat számos rokonság gyászolja. — Szt-Lukács napját Vákár Lukács kereskedő és birtokos házánál kedélyesen ültük meg. Sok szép poharat ürítettek ünnepelt- és szüleiért. A vig társaság az éjféli órákban oszlott szét.

Helyi rövid hirek. A városi képviselet okt. 14-én tárgyalta a jövő évi költségvetést. E tárgynál örömmel jegyezzük fel azt, hogy valamint ezelőtt nem volt, most sincs deficitünk. Még 57 frt pénztári maradvány mutatkozik, pedig a lakosság községi pótadót nem fizet, és a város nemcsak él évről-évre, hanem épül, szépül, buzog a szép, jó és igaz eszméiért, iskolákat tart fenn, áldoz hazafias célokért, pártolja az irodalmat és művészetet, segélyezi a szegény tanulókat, gyámolitja az ügyefogyottakat. És mi okozza e kedvező eredményt? A többek közt: az okos gazdálkodás, takarékosság és hű kezelés. — Az üresedésbe jött néptanitói állomásra pályázat van hirdetve; pályázati határidő nov. 15. — Plebániai templomunk legkisebb harangját, mely elrepedt volt, Andrásovsky Efraim kolozsvári harangöntő újra öntötte. Az új harang magyar, örmény és latin felirással van ellátva. Az újraöntés, a pótolt anyag, szállitás és felhuzás 400 frtba kerül. — A piaczi örmény kath. templom csinos keritése kiigazittatott és a 12 apostol köszobra olajfestékkel megújittatott. Valamint a harang, úgy a templomi kerités költségeit is a kegyur: a város fedezi. — Polgártársaink közül a következők vettek részt az aradi ünnepélyességből: Voith Miklós ügyvéd, Gopcsa Joachim tanácsnok, Osztián Kristóf főjegyző, Esztegár László ügyvéd, Turtsa Lukács rendőrbiztos, Kepri József birtokos és Czetz Márton kereskedő, kik közül Voith Miklós 1848—49-ben mint honvéd főhadnagy szolgált a X. zászlóaljban. — Az árvaintézet alapitója: Lukácsi Kristóf elhalálozásának évfordulati napján (okt. 24.) segédletes gyászmisét mondott az örmény kath. papság; a szentélyben sok gyertya által megvilágitott csinos gyászalkotmány (tumba) volt felállitva. A szent-misét végig hallgatta a városi hatóság is, melynek élén jött Placsintár Dávid polgármester, boldogultnak egyik igazi tisztelője. — Gerőfi Andor szintársulata okt. 27-én adta elő az első magyar szinműiró, az örmény eredetű Simai Kristóf »Igazházi« czimű művét. — A vallás- és közoktatásügyi miniszter két helyiséget vett meg a főpiaczon a helybeli görög kath. püspökség számára. A Bárány-féle házas telekért adott 22.500 frtot, a Pap Tódor-féle házas telket pedig 9.800 frton vette meg. A kérdés ezzel el van dőlve; a püspökség marad állandóan Szamosújvártt. — Az első hó az idén nálunk okt. 25-én hullott le.